

IDŐSZERŰ GONDOLATOK A NÉPESEDÉSRŐL

Katasztrófák árnyai kísértenek és a katarzis, a tisztulás utáni vágyak emésztenek és élesztenek. De e vágyak szinte légüres térben lebegnek mindaddig, amíg az ismétlődő katasztrófák *alapvető indítói* felől a közvélemény tájékozatlan vagy megtévesztett. A megtisztult közvélemény *útmutatásai* és az útnak a beavatkozó közületi hatalmak által való *követése* közt amúgy sem hiánytalan és zökkenőmentes a kapcsolat. Mekkora a köd, a helyes és a tényleges cselekvés közt tátongó szakadék, hogyha a közgondolkodás és az azt több-kevesebb hűséggel tükröző irányítóhatalom a konfliktusok legfontosabb indítékai tekintetében téved. Ilyenkor a tünet az okkal, a látszat a valósággal összezavarodik és a káoszban könnyű dolguk van az indulat démonjainak, az ürügy- és mentségkeresésnek.

Az egyik ilyen közvéleményszerű katasztrófa-okkal: a *túl-népesedéssel* kívánunk foglalkozni, abban a meggyőződésben, hogy amíg a nemzetközi véres konfliktusok és a népszaporodás üteme közt vélt ezen okszerű kapcsolat felől ki nem tisztulnak a vélemények, addig igazi katarzis nem jöhet el. Éspedig azért nem, mert a rejtett, egykönnyen meg nem fogható konfliktusok keresőit a népesség óriásméretű, szembeszökő szaporodása felmenteni látszik a láthatatlanabb motívumok keresésének kötelezettsége alól. A történelemre, szűkké vált legelőkre, népvándorlásra, Rómára, gyarmatkeresésre, élettérre fognak egykönnyen hivatkozni, mondván: volt és mindig lesz háború, mert szűkül a tér és sokasodik az ember, a háború-okozta kiválasztás természettörvény és így a pusztulás vigasztalanságának örvénye is tulajdonképpen csak törvény, kényszer, ami ellen csak a népszaporodás csökkentése véd meg.

I. Hogy földünk végzetesnek látszó bonyodalmaiban mekkora szerepe van a népesség *túlságos* vagy legalább is

területileg *egyenetlen szaporodásának*, erre vonatkozóan a vélemények megoszlanak. Érdekes volna egyszer széles körben megfigyelni az erről kialakult és a történések szempontjából éppen nem kicsinylendő közvéleményt. Az igazság keresőjének ezt sem volna szabad elhanyagolnia,¹ bárha bizonytalannal nagyobb súlyt fog is helyezni az igazság hivatalos és választott kutatóinak véleményére. Ezek közül a régmúlt kódébe vesző csillagokat: Platónt és Arisztotelészt majd a 2000 évvel utánuk élő és az optimista-merkantilista tengerből szigetként kiemelkedő Montesquieut és B. Franklint csak megemlítve, a velük sok egyezést mutató nagy anglikán papnál, *Malthusnál* állapotunk meg. ő és mindazok, akik tanításait vallják, a szaporodás anarchiájában, túlságos nagyságában látják a bajok bájait, a nyomornak és a kollízióknak az okozóját, mondván, hogy a népesség — hacsak akadályokba nem ütközik — hajlandó a rendelkezésre álló élelmiszerek növekvési ütemén túl gyarapodni. Ebből aránylag rövid idő alatt, 2—3 emberöltő elteltével végzetes zavar áll be a népesség és a rendelkezésre álló élelmiszer közt. A népesség túlszaporodásának kísérő tünetei s egyben akadályai, megtorlással teljes gátjai: a drágaság, éhség, járvány, tömeghalálozás, bűn és a *háború*. Ezek a fékek és a biztosító szelepek. Legalábbis kezdetleges viszonyok közt. Éppen azért, hogy ne ezek az embertelen megtorlások állítsák helyre a felbomlandó egyensúlyt, ajánlotta Malthus a «moral restraint»-t, az erkölcsi önmegtartóztatást, ami alatt értette azt, hogy csak az kössön házasságot, aki a családalapításhoz szükséges anyagi alappal rendelkezik. Így vélte a szaporodás ütemét lassíthatni és a létfenntartási eszközök kereteihez szabni. Nem számolt és nem akart tudni a születésszabályozásról, a fogamzás szándékolt megakadályozásáról.

Malthus *ellenzői* a mértani haladvány (népesség) és a számtani sor (élelem) arányában való gyarapodás fikcióját kezdték ki a legsikeresebben, bár azt, hogy a népesség gyorsabban *ké^es* és *hajlamos* szaporodni mint ahogy szaporítható az élelmi-

¹ A közvélemény megfigyelésére és értékelésére vonatkozólag újabban megjelent kitűnő magyar munka ár: *Horváth Barna: A közvélemény ellenőrzése*. Szeged, 1939- 63 lap. (Acta Universitatis Szegediensis Tomus XIV. Fasc; 2.)

szer; nem tudták megcáfolni; már csak szabatos kísérlet hiányában sem. Itt az összes számítás, a teória *Malthus* igaza mellett érvel. Mindazonáltal Malthus ellenesei nagy nyomattékkal utalnak a vitát megindító tan hirdetése óta elszállott közel másfélszázad tapasztalataira, nevezetesen arra, hogy azóta a népesség — a kivándorlók millióitól megfosztott Európában is — nagyjában megháromszorozódott s Amerikában tízszeresére-húszszorosára emelkedett, anélkül, hogy ma rosszabbul élne-laknék az átlag. Sőt! És éppen ide teszik a felkiáltó jelet: a szükségletek száma hatalmasan fokozódott és az azokat kielégítő emberek köre *viszonylag* is növekedett, az átlagos életszínvonal erősen javult! Tehát íme — mondják — lebecsülte Malthus a létfenntartási eszközök szaporításának a lehetőségeit, a technikát, a termelés tökéletesedését, amely a népszaporodást nyomon kísérte, feltehetőleg éppen e gyarapodás feszítő erejétől is sarkaltan. A jegyzetben közölt adatok¹

¹ Volt a népesség (c. = becslés) ezekben.

	1800 körül	1870	1900	1930	100-nak véve az 1800-as 1870-es népszámot volt az 1930-as népesség	
Európai Oroszország	c. 33.000	60.934	87.532	c. 123.000	373	202
Az 1914-es Németország	24.833	40.805	56.046	c. 73.000	294	179
Anglia, Wales és Skócia	10.501	26.072	37.000	44.795	427	172
Olaszország (mai ter.)	c. 17.900	c. 29.000	33.880	41.177	230	142
Franciaország (Elzász nélkül)	27.349	26.801	38.962	39.937	146	111
Lengyelország	c. 9.000	16.900	25.927	32.133	357	190
Spanyolország	10.541	16.632	18.594	23.564	223	142
Hollandia	2.100	3.580	5.104	7.936	378	221
Belgium (Eupen és Malmedy nélkül)	3.090	5.088	6.694	8.030	260	158
Portugália	2.932	4.188	5.423	6.826	233	163
Svédország	2.347	4.169	5.136	6.142	262	147
Dánia	926	1.785	2.613	3.551	380	199
Finnország	833	1.769	2.713	3.667	416	207
Norvégia	883	1.740	2.240	2.814	319	162
Magyarország (trianoni)	?	5.014	6.857	8.688	?	173
Ausztria (st.-germaini)	?	c. 4.300	6.003	c. 6.600	?	153
Svájc	?	2.655	3.315	4.058	?	153
Ir szabad áll.	?	c. 4.500	3.234	2.927	?	65

láltára közel esik az a feltevés, hogy ha valóban oly nagy volna az eltérés a népnövekvés és az élelmiszer-növelés üteme közt, akkor e viszonylagosan is, de kivált abszolút tömegében hallatlanul nagy gyarapodás mellett ma sokkal rosszabb élelmezési, lakás- és közegészségügyi viszonyoknak kellene fennállniuk mint 130—140 évvel ezelőtt. Ha még azonban ezt a következtetést önkényesnek venné is valaki, aligha szenved kétséget az, hogy ekkora népszaporodás mellett legalább is teljes erővel kellene és kellett volna érvényesülniük a malthusi «utólagos, represszív» akadályoknak. (L. fennebb éhség, tömeges elhalálozás, bűn, háború.) Hiszen ezekről és kivált az utóbbiról lehet is beszélni. De a megsokszorozódott embertömeg mégis *itt* van és — legalább is átlagban — *jobban* táplálkozik, *jobban* lakik, egészségesebben él, de legalább is *tovább* él, mint akkor s mindemellett a magasabb rendű szükségletek aránylag is *több* ember számára váltak hozzáférhetővé. Mindez vitathatatlan.

Malthus mindenesetre megingathatatlan meggyőződéssel és komolysággal mondana néhány évszámot, nevet: 1798—1814, 1848, krími háború, 1866, 1870—71, angol-bur, kínai-japán, orosz-japán, olasz-török, balkán, 1914—18 és . . . ami azóta történt. Arra is tenne futólagos megjegyzést, hogy a gátatlanul kibontakozó kapitalizmus virágkorában s ezzel egyben a legmagasabb születési arányszám korszakában (a múlt század 60-as éveitől a 80-as évekig terjedő időben) hallatlanul nagy

	1800 körül	1870	1900	1930	100-nak véve az 1800 1870-es népszámot volt az 1930-as népesség	
					?	?
Északamerikai						
Egyesült Álla- mok	5.308	38.588	75.995	122.775	2.313	318
Brazília	c. 3.250	10.042	17.319	40.273	1.231	401
Argentína	c. 311	c. 1.737	5.106	11.193	3.599	647
Kolumbia	c. 2.000	2.951	7.551	7.851	392	268
Egyiptom	c. 2.460	5.203	9.734	14.218	578	173
Filippi sziget	c. 1.503	c. 4.712	7.635	12.252	800	260
<hr/>						
Brit-India	?	c. 206.162	294.361	352.838	?	171
Japán	?	33.111	43.763	64.450	?	195
Kanada	?	3.689	5.371	10.377	?	281
Ausztráliai Áll. Szövetség	?	1.658	3.774	6.630	?	399

emberpazarlás, magas halandóság kísérte ezt az erőteljes megújulást s így az utólagos akadályok társadalompusztító hatása (amelyektől Malthus szerette volna megkímélni a társadalmakat) ugyancsak érvényesült, e hatalmas szaporodás áldozataként. A leglényegesebb ellenérve azonban Malthusnak valószínűleg az lenne, hogy az ő tétel-fogalmazása szerint e 130 év alatt sokkal, de sokkal *több* ember is lenne még a mostaninál is, hogyha *csak* a szaporodási *képesség* és *hajlam* döntött volna, de közbe jött a fogamzásgátló technika, a gyermekszámnak a házasságon belüli tudatos korlátozása, amit Malthus az erkölcstelenség és a bűn kategóriájába sorol. Az említett represszív akadályok mellett — és valószínűleg azokon túlmenőleg — ennek tulajdonítaná azt, hogy az egyensúlyzavar nem következett be élelem és ember közt. De valószínűleg hozzátenné azt, hogy a lelkekben éppen elég nagy egyensúlyzavar következett be emiatt is és azután megbomlott az az egyensúly is, amely az egyes nemzetek népszáma és gyarodási üteme közt — Franciaországot némileg már akkor is kivéve — az ő és Quetelet idejében fennállott, valami megingathatatlan látszó szabályszerűséggel. (Hogy ez mily nagy mértékben következett be, az a fenti táblázat behatóbb tanulmányozása után kiderül.) De erre talán csak mellékesen térne ki, ellenben nyomatékkal és joggal mondaná Malthus, hogy őt csak annak be- vagy be-nem-következéséért számoltassák el, amit ő mondott. Mert ő soha nem hirdette azt, hogy a fogamzás gátlását a házasságon belül el lehet vagy éppen el szabad érní. Tehát a vita fair volta megkívánja azt, hogy az *emiatt* bekövetkezett szaporodásbeli *deficitet* ne használják fel Malthus egyensúly-zavar elmélete *ellen*; nem a szaporodásbeli képességet becsülte túl — mondaná —, hanem lebecsülte a szaporodás meggátlásának a készségét és az erre való képességet. Ez szerinte nem praeventív, hanem represszív, bűn-kategóriába tartozó akadálya a szaporodásnak.

Hozzátehetjük most már, hogy ha nem is becsülte lényegesen túl az emberiség szaporodási képességét, de annál inkább *lebecsülte* az emberi találékonyság fejlődését, a termelés fokozásának a lehetőségét, a technika és a közlekedés haladását, a gép jelentőségét az elsőrendű szükségleti cikkek előállítására

körül, amely a gyorsaság és olcsóság előnyének segítségével mérhetetlenül bővebben és könnyebben látja el az embereket nemcsak ipari termékekkel és nyersanyagokkal, de élelmiszerekkel is. Az éhség *közlekedéstechnikai* oka ma jóformán megszűnt, de megvan az éhség és az annak mesgyéit súroló drágaság *jövedelemelosztási* nehézségekből fakadó okszövedéke. Ma — nem egészen alaptalanul — fantáziátlannak látjuk Malthust talán azért is, mert nem számolt pl. az öntözés, a termékennyé tétel, a gyümölcskultúra, a táplálkozási reform lehetőségeivel stb. De az vessen rá ezért követ, aki még nem tapasztalta napjainkban, e szédítő évtizedekben azt, hogy a fantáziát az élet mennyire túlszárnyalja.

A malthusellenes tábor a nagy gondolkodó fent feltételezett védekezése előtt nem hajlik meg. Legalább is nem fenntartás nélkül, A háborúk tényét nem tudja tagadni, de féltenné a nagyon nyomatékos kérdést: vájjon tényleg a *túlnépesedés* volt-e az oka mindezen háborúknak avagy akár egynek is? Ez volt-e a *döntő* ok? Érezhető volt-e a túlnépesedés? Vájjon a népesség sűrű volta miatt érződött feszültnek az államközi helyzet avagy talán sok kormányzati, nemzetközi, gazdasági intézkedés tette és teszi csak súlyossá a népességnek tulajdonított — de valójában másutt keresendő — atmoszferikus nyomást? Röviden oda egyszerűsíthető a kérdés: *vájjon a vádlott tényleg bűnös-e avagy csupán bűnbak?* Avégből, hogy megoldani nem kívánt vagy nem tudott hibák és bűnök palástoltassanak. Talán csak ez a szálka, amely miatt — jó kiadós szálka lévén — nem látszik a gerenda? Ez az ellenvetés azután mindjárt optimista vizekre irányítaná a feszülő vitorlát, mondván: lehet-e rossz maga a több-ember, amikor éppen a nagyobb számnak és az ezáltal kiváltódó, lendületre készítő feszítőerőnek nagy része van abban, hogy az ember helyett a daru emel s hogy a bányában a követ s a sót a gép fúrja s hogy a verejtékező ember helyett a traktorok, az útépítő gépek dolgoznak s feloldják az emberek nagy tömegeit a hajnaltól napestig való, végtelenbe nyúló görnyedezéstől? Ehelyett munkapótló gépek előállítására és kezelésre koncentrálhatja erejét a több-ember, amelyért megszületett a gép.

Erre ugyan még a Malthusnál kevésbé éles logika is meg-

találná az — egyébként inkább csak tetszetős semmint mély — ellenvetést, (mondván: a gépet dicséritek, amikor az feleslegessé *tette* az embert?) de arra a — megbízható tudósok által felállított — becslésre, amely szerint földünk a *mai* termelési technika mellett is már legalább 6, de inkább 8—10 milliárd ember eltartására képes¹ (a mai valamivel nem is 2 és % milliárd helyett): már igen-igen felfigyelne Malthus. Hogyan? Hiszen az én Európámban, amelyet már-már túlszűfoltnak láttam, 175 millió ember élt és most ennek a népességnek 30-szorosával akarják *megtoldani* a föld népességét, amely amúgy is már több 2 milliárdnál, tehát az emberbőnek látott akkori Európa tizenkétszerese?

Valószínű azonban, hogy e tényleg kissé szédítő számok láttán sem jönne zavarba e fényes elme. Talán így szólna: a termelési technikát kifejlesztő emberi lelemény átmenetileg részben kompenzálta a szükségképpen ellentétet, amely népszaporodás és élelmiszer-gyapodás közt fennáll, de a tételt továbbra is fenntartom, annál is inkább, mivel a föld termékeiben a megkettőződés lehetőségei a föld minden, a termelésbe eleddig be nem vont részének a folytatólagos lefoglalásával, bevonásával karöltve csökkennek s viszont ily hallatlan nagy néptömegeknél normális szaporodást feltételezve évtizedenként már százmilliókat tesz ki a szaporulat; minél nagyobb a népesség, annál nyomasztóbb kell hogy legyen az a tudat, hogy a földgömb nem növelhető. És végül: de mi lesz, hogyha az a 8—10 milliárd is elérődik?

Ezzel együtt bizonyára részletes elszámolást kérne arról, hogy a még ezután megszülető 6—8 milliárd embert milyen területen akarnák elhelyezni. Argentína, Kelet-Ausztrália, Kanada? még hagyján. De a mostanihoz képest a legtöbb embernek Brazíliában és Afrikában remélnének helyet találni. Hogy a brit vagy a skandináv ezt hogy bírná ki, az mindenesetre jobban foglalkoztatná őt mint a nagy számok. Így azután joggal mutatna rá arra, hogy e számvetéseket bizonyos uniformizáló optimizmus lengi át. És arra is felhívná a figyelmet, hogy a

¹ L. *Burgdörfer* több munkáját, így legutóbb *Völker am Abgrund*, München-Berlin, 1937. 10—22. lapjain. Az Északamerikai Unió népességbefogadó képessége B. szerint 5—600 millió a mai 130 millió helyett.

különböző nemzetek erőviszonyaiban ez a föld-telítődés szükségképpen nagy módosulásokat okozna és a civilizáció súlypontjaiban, a hatalmi viszonyokban is felettébb nagy eltolódások következnenek be. (E tekintetben nem éppen nyugodt szívvel nyugtatnék meg Malthust: 30 év óta olyan nagyok már ezek az eltolódások, Európa rovására, hogy nekünk igazán nem sok újat mondana ez a vészkiáltás.)

Mindezekre a könnyen feltorlódo ellenvetésekre a magunk részéről azt válaszolnók, hogy a terület népességbefogadó kapacitásának az emelkedésére vonatkozó számvetések inkább pesszimisták, semmint optimisták. A technika és a találmányosság további gyorsuló fejlődését ugyanis feltétlenül bele kell kombinálni minden jóslatba. Úgyhogy a még oly színes képek is földhözragadtak ahhoz képest, ami bekövetkezhetik. Épp ezért csak kicsiségeket vetünk oda, amikor azt mondjuk, hogy Közép- és Dél-Európa — beleértve természetesen és pedig nem utolsó sorban az öntözött Magyarországot — átalakulhat egy hatalmas kertté, szőlővé, gyümölcsössé. Ugyanez áll az Észak-amerikai Unió Csendes Óceáni részére, Kis-Ázsiára, Japánra stb. A sivatagok egy részét öntözhetővé lehet tenni, másutt óriás halastavak létesíthetők, a nagy helyen kis kalóriát adó termévények helyett egyre több olyan cikket lehet majd termelni, amely kis helyen nagy fűtőértéket kondenzálhat; a természetlag a föld nagyobb felén még igen jelentősen növelhető és az állatállomány, a tenyészanyag úgy tejelésre mint súlyra még nagyon fokozható, javítható. A táplálékul szolgáló állatállomány mennyivel gyorsabban szaporodik és szaporítható mint az emberiség! És mit tudunk arról, hogy a szintetikus élelmiszerelőállítás kísérletei hová fognak vezetni és hogy mi mindent fogunk valamikor felraktározni a levegőből és hogy szaporíthatjuk el a tenger halállományát? Épp ezért meddő dolog a jövőbe nézni. A lehetőségek szaporodása mindig elhagyja a felsorolások lehetőségét.

Mindez igaz vagy igaz lehet. De . . . Malthus a harcot mégsem vesztette el mindaddig, amíg l. fennáll annak a bizonyításnak a lehetősége, hogy a mostanáig és a jelenben végbenemő fegyveres összeütközések és katasztrófák oka a népesség erős szaporodásában, illetőleg az ebből adódó és államonkint

eltérő színvonalkülönbségekben és érdekelletétekben rejlik. Ez tehát azt jelentené, hogy a legkegyetlenebb «utólagos akadály» igenis tizedeli és éppen amiatt tizedeli az emberiséget, mivel annak szaporodása túllépi a gátat. S nem vesztette el Malthus a harcot mindaddig, amíg 2. joggal hivatkozhatik arra, hogy a szaporodás a civilizált világ nagy részén csak azért nem volt nagyobb mint amilyen, mivel a fogamzások erőszakos megakadályozása útját állja a szaporodási képesség hiánytalan érvényesülésének. Ami e téren történt és történik, az Malthus szemében nyilván *egy* olyan «non putaremo, ami e teóriájának kérdéskomplexumát nem érinti és éppen ezért felelősségre nem is vonható emiatt, ő csak azért vonható felelősségre, amit ő mondott.

* * *

II. A Malthus és Malthus-ellenes vitában íme ezek szerint nem tudunk fenntartás nélkül dönten; megkíséreljük azonban a Malthus-elleneseknek *gyakorlatilag* legfontosabb és a szaporodás kívánatos mértékének a nagyságát illetően perdöntő ellenérvéhez néhány — napjainkban sok vonatkozásban új színezetet nyert — tényt felsorolni. Ezen ellenérv veleje — hogy ismétlésbe bocsátkozzunk — a következő: *a vádlott talán nem is bűnös, csupán bűnbak. A feszültség, a nemzetközi kollízió talán nem is a sok ember miatt van, vagy legalább is főleg nem emiatt. Egyéb akadályok kiküszöbölésével kellő jelentőségűre szállana le a népszám, a bölcsők versenyének nyomása.* Emellett s még ezt megelőzően nyomatékosan hangsúlyozandónak tartjuk azt, hogy a népességgel való telítettség felettébb *viszonylagos* s úgy a térben, mint az időben *ruganyos* valami; így az élettér tágítható, szűkíthető. Nem a nagy emberszám a hibás, hanem az a szervezett hatalom vagy hatalmak, amelyek adott esetben tágítás helyett szűkítenek a terület befogadóképességén. Ez ismét csak arra irányíthatja a figyelmet, hogy a látszólagos telítettséggel járó kollízió-forrásokat a valóságban sok más minden idézheti elő vagy legalább is fokozhatja anélkül, hogy a vészes szövődményekért magát a népesség nagyságát vagy túlgyors szaporodását kellene és szabad volna felelőssé tennünk.

E fronton támadjuk meg leginkább Malthus alaptételének egyik fontos praemissáját.

Az állami irányítás a nem kívánatos síkokon és az állami beavatkozás elmaradása az arra érett terepeken, a túlkormányzás és a gyeplők túlzott elengedése egyaránt fokozhatja a népességgel való telítettség érzetét anélkül, hogy ez valójában fennállana. Aki a tudatos és nemtudatos érzelmi reagenciák, e nagy tévelygések kietlen birodalmában járatos, annak egészen jó analógiái lesznek a fenti tény világos átértéséhez. Hányszor van, hogy nem azért s nem arra haragszunk, amiért s akire objektíve okunk volna?!

Hogy Malthus ezeket az állami beavatkozásból vagy azok elmaradásából eredő pseudo-népesedési bajok súlyát nem érezte, annak a magyarázata a XVIII. század végének beavatkozás-ellenes, a merkantilizmustól és a feudális kötöttségektől megcsömörlött világszemléletében rejlik. Nem egykönnyen tudott volna beletörödni abba, hogy az eszményként üdvözölt individualizmusnak annyi korlátja támadhat még és hogy az állam valamikor ismét oly hatalmas irányító tényező lehet. Hogy azután az egyre távolibb mezőkre kiterjedő beavatkozásért és irányításért nagy tan- és kísérleti díjat kell majd fizetni, azt a mindenáron való beavatkozás lelkes hívei sem gondolhatták, mint ahogy Quesnay, Smith, Malthus és Ricardo sem számíthattak a merkantilizmus modern formákban való és az államszocializmus fedőpalástja alatt leendő visszatérésére.

III. Köztudomású, hogy népsűrűség dolgában óriási *különbség* van a föld különböző tájai, országai között. Hogy csak Európában maradjunk, itt van Belgium, Anglia és Wales és Hollandia a maguk négyzetkilométerenkint már 300 felé közeledő népsűrűségükkel, másrészt Norvégia 9, Finnország 10 és Svédország 14-es arányszámmal; de — hogy az Észak kivételes viszonyait ne vegyük összehasonlítási alapul — itt van az európai Szovjetország 25, Lettország 30, Litvánia 45, Spanyolország 47, Görögország 53, Bulgária és Jugoszlávia 62-es népsűrűséggel. Következik-e ebből, hogy az első helyen említett három országban a túlsűrű lakosság miatt az élet nehéz, a színvonal nyomott. Az iskolásgyerek is így válaszol: éppen mert a színvonal magas és a kereseti lehetőségek száma nagy, azért sok ott az ember. Spanyolországban vagy Bulgáriában a kis népsűrűségtől még lehet a népsűrűség *érzése* sokkal zaklatóbb

és nyomasztóbb. E relatív számok értéke valóban csaknem teljesen relatív. Az élettér nagyságát úgy ahogy visszatükrözik, de nem azt a feszültséget, azt az életnehezítő közérzést, amit a népesség telítettsége okoz. A gyarmatszegény népek közismert ellenvetése (könnyű a gyarmatosító, beérkezett államoknak!) nem egészen alapos. Anglia ugyan együttél domíniumaival, gyarmataival s emellett nagy hitelező és szállító állam is. És tény is, hogy Anglia egész behozatalának 35—40%-a, sőt kivitelének 46—49%-a a gyarmatok és domíniumok felé irányul, illetve onnan származik. Azonban ott van a gyarmataival külkereskedelmileg 8—10%-ig érdekelt Hollandia vagy éppen Belgium, amelynek gazdag Kongója a behozatalban csak 5—7%-kal részesedik, a belga kivitelnek pedig éppen csak 2%-a irányul oda. Ezekben az államokban az «élettér» nem igen tolódik át a gyarmatokra s az életszínvonal ugyancsak nem alacsony. (Belgiumban pl. minden 35 emberre jut egy autó, nálunk ugyanakkor minden 375-re, Görögországban minden 496-ra és Bulgáriában csak minden 1341-re egy; a cukorfogyasztás egy emberre Belgiumban 26 kg, nálunk 11—13, az egyébként valóban igen sűrűn is lakott Olaszországban csak 7 kg, de viszont egy hektár szántóról Belgium 24—28 q búzát csépel, míg nálunk alig 14, Spanyolországban 10, Bulgáriában 12 és Görögországban alig 9 az átlag.)

A statisztikust kísértő circulus vitiosus ugyan itt is incselkedik: azért van-e sok ember ott, mert nagy a termésátlag, vagy azért van-e nagy. termésátlag, mert sok az ember s ez a tény jobb művelésre kényszerít? Mindazonáltal e kérdés ebben az esetben kevéssé zavar. Belgiumban s éppen így Nyugatnémetországban, Angliában, sőt jórészt Hollandiában is főleg azért van sok ember, mert sok a kőszén, a vas, vagy nagy az alumínium- a réz-, az ólomtermelés stb., nagy a munkamegosztás, kitűnő a földrajzi fekvés, fejlett a külkereskedelem és sok a régi, nagykulturájú város. Nagykereskedelem és ipar, intenzív mezőgazdaság mellett a kis területek is nagy népességet tarthatnak el anélkül, hogy e sűrű lakosság a túltelítettség *érzését* keltene s anélkül, hogy ebből valami kollektív elégedetlenségnek kellene származnia. Persze minél egyoldalúbb a termelés s főleg minél inkább a föld terjedelméhez kötötten él a lakosság

(agrártársadalom), annál inkább szóbajöhet a telítettség érzése, a túlnépesedés ténye.

Azonban — s ezt különösképpen hangoztatnunk kell — itt is igen nagyok a határok és sok olyan tényezőtől függ a befogadóképesség, amelyre első pillanatban ritkán gondolunk.

1. Sok függ a *birtokmegoszlástól*. Ha valahol igen sok a nagybirtok és kevés a kisbirtok, ott a népsűrűség is nyomasztó lehet anélkül, hogy numerikusan feltétlenül sokalunk lehetne azt. Egyszerűen azért, mert a nagybirtok a géppel sok munkaerőt pótol és mert a munkában intenzív művelési ágak a kis- és törpebirtok területéből nagyobb hányadot foglalnak el. Vagy ha pl. a magánjog elveinek sérelmére lehetővé teszik valahol a mezőgazdasági művelésre alkalmas területeken nagy hitbizományok alapítását, biztosítva azok osztatlanságát, elidegeníthetlenségét, akkor ez a növekvő népszaporodás mellett egyre erősebb gátja lesz annak, hogy az emberek a földből megéljenek, mert a hitbizomány hitele nem elegendő arra, hogy korszerű befektetéseket végezzen s — minden dicsérendő kivétel ellenére is — hajlik az extenzivitás felé, ami persze nem járhat együtt az emberek intenzív foglalkoztatásával, ami azután a munkabérek letörésére, elvándorlásra, a népesség-befogadó kapacitás gyöngülésére vezethet.

Lehet, hogy ma valahol kevés embert tart el a mezőgazdaság. Holnap egy öntözőmű megsokszorozhatja a takarmányterületet, az állatállományt, a főzelék- s vetemény termelést, bizonyos, sok vizet igénylő kereskedelmi növények mennyiségét s egyszeriben megéled az export, javul az élet színvonala s immár a kisebb földbirtok is elegendő egy-egy család megélhetésére.

A termelés minőségének a változtatásával ki lehet terjeszteni a területnépesség befogadóerejét, vagyis magát az életteret. A hely gazdasági jelentőségéhez igazodó, termelésre serkentő adóval — a közvetett adók egyidejű leszállításával együtt — erősen fokozható a termelés és emelkedik a munkás iránti szükséglet s amellet automatikusan átalakulhat a nagy- és középbirtokok területe — kivált a városok széles övezetében — kis- és törpebirtokokká. Ezzel a népsűrűség egyszeriben felemelkedik; a látszólagos túltelítettség több ember mellett is

elviselhetőbb lesz. Sőt éppen azért, mert a több ember mezőgazdasági munkája a művelési ágak részesedésének változása következtében munkaintenzívebb, piacrautaltabb s így piaci volumen-fokozóbb: a több ember mellett lényegesen kisebb lesz a telítettség érzése, mint a munka-extendív művelési ágak munkabér-depressziót keltő uralma idején.

A legnagyobb számfetisizmus a népsűrűség magas arányát egyszerűen a telítettség fokmérőjének tekinteni. Még őstermelő országokban is az. Bár itt a felső határ szükségképpen közelebb van. De kivált nagy hiba ilyirányú következtetéseket levonni egy vegyes foglalkozású, vagy éppen túlnyomóan iparforgalmi, bányászjellegű országra nézve.

Természetesen egy csapásra módosul a helyzet, hogyha a sűrűn lakott ország nem tud «lélekzeni», vagyis ha akár a vámok, akár a kifejezett tilalmak, vagy a szállítási díjtételek, netán a fizetőeszközök elfogadása terén támasztott nehézségek a tér nagy népességeltartó potenciájának aktuális energiává való átalakulását meggátolják. Csak néhány artériát és vénát kös-sünk le, egyszeriben kiderül, hogy milyen beteg is a szervezet a sok pangás és bővérűség miatt. Pedig az érrendszernek és a véráramlónak semmi baja nincs. De az «orvosnak» annál inkább.

2. Vagy hogy más terekre menjünk: ha valahol igen nagy a *bürokrácia*, a kelleténél sokkal több olyan közfunkcionárius, aki az anyagi termelésben nem vesz részt, akkor a termelőknek a munkájukból nagyobb százalékot kell leadniok adóra, kevesebb marad üzemkiterjesztésre, munkabérre s így az élettér nyilván *kisebb* lesz, mint egy olyan, egyébként hasonló viszonyok közt lévő államban, amelyben kisebb személyzet is elvégzi a közigazgatást és az egyéb közszolgáltatást és ahol a vállalatok, birtokok túladózása az adóáthárításra kevesebb lehetőséget és indítékot szolgáltat és ahol éppen ezért a vállalatok inkább megbírnák a magasabb munkabér üzemköltségét. A minimális munkabérek toldozó-foldozó, utólagos és *megtorló* orvossága helyett a közterhek maximális mértékének a *megelőző* gyógyszerre sokkal szervesebben segítené. Feszültség-érzéseket, elégedetlenségeket kelthet tehát ez is, amit egykönnyen *összetévesztenek* a túlnépesedéssel. Természetesen annál inkább, minél

jobban szeretné az ilyen állam fizetni a közvélemény hatása alatt a maga alkalmazottait és másfelől — ami nem meglepő, de szükségszerű — minél kevésbé tudja ez esetben honorálni a fölösszámúakat; mindazonáltal igazi túlnépesedésről szó sincs.

Vagy például valahol óriási *vámtetelek* barrikádozzák el az ország határait az idegenben olcsóbban előállított iparcikkokkal vagy mezőgazdasági termelvényekkel szemben. A megtorlás természetes kilátásai ellenére is. Eltekintve attól, hogy a hosszú határok vám szolgálata is tekintélyes *pénzt* emészt fel, így a produktív fizikai munkát végeztető tőke képződését és ezzel munkaadási kapacitását ez csökkenti, maga a vámtétellel előálló drágítás mindazok életszintjét *leszállítja*, akik vevői e védett cikkeknek s akiknek nincs módjukban áthárítani más társadalmi rétegekre a maguk munkaszolgálatait, vagy esetleg nem védett produktumait. Az a fülledtség, amit a drágulás miatti elégedetlenség és a szükséglet kielégíthetlensége okoz, szintén könnyen azt az érzést keltheti, hogy az életküzdelem és a verseny *azért* nagy, mert sok az ember.

A *monmopólium* élettér-csökkentő hatásáról — különösen a kartellizálással kapcsolatban — szintén sokat lehetne beszélni, de inkább a monopólium egy olyan esetét világítjuk meg, amelyről keveset szólnak, jóllehet a látszólagos túlnépesedésben lemérhetetlen nagy jelentősége van. *A vándorlasi tilalmakra gondolunk*. Nemcsak az Északamerikai Uniójéra, de elsősorban erre. Hogy miképpen jut ez kapcsolatba a monopolhelyzettel, arról pár sor felvilágosítással tartozunk.

Ha az olcsón termelt áru (vám, tilalom stb. miatt) nem jut el oda, ahol arra szükség van, akkor drágábban fogják ugyanott előállítani, de viszont ezen utóbbi ország ebben az esetben a saját, olcsóbban termelt más áruját csak nehezebben juttathatja el oda, ahová megint erre van szükség. Egyrészt az elzárkózás viszonyossága miatt, másrészt azért, mert a ráció-és termelésellenes befektetések apasztják azt a tőkét, amelyet a versenyképes termékek előállítására fordíthat. A rendeltetésellenes termelés «haragszom rád» jelszava alatt folyó és az önsanyargatásra emlékeztető önellátási politikájának ártalmairól és részleges csődjeiről nem szívesen beszélnek és hallgatnának is, ha nem beszélnének a külkereskedelmi statisztika gyérülő vagy éppen üres rovatai

és az egyes országokon belül a munkanélküliség hosszú időn át hallatlan kártevősei, amelynek az utolsó 3—4 évben helyet adott a fegyverkezési konjunktúra, amely nem utolsó sorban azért fokozódott, mivel az önellátás útjai egyre veszélyesebb meredélyek felé vezettek és az út egyre járhatatlanabbá vált. Ezt a tájékozottabb közvélemény — árnyalati eltéréseket nem tekintve — körülbelül így látja. De hogy vajjon mindebben milyen része van az emberforgalom korlátozásának és a különböző vándorlási tilalmaknak, az már éberebb utángondolást igényel. Ugyan nem kell sokat magyarázni azt, hogy ha a kisebb-nagyobb területeken túlzott munkaerőkínálat nem tud ott elhelyezkedni, ahol volna munka bővében és kénytelen helyben maradni, akkor a rendeltetésellenes irányú termelésnek máris nagy *indítékot* ad a természetellenes alacsony munkabér kényszerű kialakulása.

Most már az a tény, hogy az Északamerikai Unió 1924-ben egy olyan bevándorlási törvényt hozott, amely Közép- és Kelet-, de jórészt Dél-Európa odavándorlását is nagyrészt megszüntette (minekelőtte a japán és kínai bevándorlás már két évtizeddel azelőtt jelentéktelenre szűkült), semmiképpen nem maradhatott hatástalanul a népek munkával való ellátottságuk mérvére, vásárló erejére és életszínvonalban már amúgyis fennállott különbségeik kieleződésére. Hogy azután ez a lelki rend felzaklatására közvetve alkalmas, azt nem lehet kétségbevonni. Az Unióba nem ok nélkül volt olyan tartós és állandó az áramlás! Óriás a nyersanyagban való gazdagsága. Az Unió a világ népességének csak 6-5%-át teszi, de a világ kőszénkészletének több mint egyharmada, nyersolajának kb. 60%-a, gyapottermelésének 41%-a, benzinelőállításának több mint 80%-a és végül földgázkincsének 90%-a az U. S. A.-ra jut.¹ Ezek az óriási készletek és a részben még külterjesen művelt nagy termőföld sokkal, de sokkal több ember megélhetésének színhelyéül predesztinálják az Északamerikai Uniót, mint amennyien ma ott élnek. Az ilyen tilalom tulajdonképpen a nem ember termelte, de a Teremtő által nyújtott javak hozzáfér-

¹ L. közelebbi adatokat vitéz Surányi-Unger Tivadar: «Az amerikai gazdaságpolitika válaszáton c. tanulmányát. (Klny. a Közg. Szemle 1939. 10—11. számából.)

hetősége és kihasználása tekintetében egy bántó monopóliumot kreál azok számára, akik szerencsések voltak már idáig az Unió területére vándorolni vagy ott születni, és akiknek ez a nagy gazdagság — igaz, inkább fokozottabb bérvédelem formájában — monopóliumszerű helyzetet biztosít; magasabb munkabérek alakulnak ki, mint amilyenek lennének vándorlási tilalom nélkül. Megszoktuk, hogy a monopólium a tőke, a vállalat érdekében és oldalán áll fenn. Természetes azonban, hogyha a munkáskínálatot torlaszolja el az intézkedés, akkor a védett munkások kerülnek monopolisztikushoz hasonló *védettség* állapotába. Ezt a közvélemény szimpatikusabban fogadja, könnyebben megbarátkozik vele, pedig világgazdasági kihatása sokkal mélyebb nyomokat szánt fel, mint egy-egy szakma termelésének a kartellizálása. Amerika angol-szász-germán jellegét akarták ezzel látszólag biztosítani, ez azonban inkább csak ürügy volt, és mögötte a fentemlített monopolizálási törekvés állott. Az efféle tisztátalan motívumokból szőtt tilalom — lehet mondani — valami parancsot sért meg, mert a természet azon bőséges ajándékozásában, amely az Északamerikai Unióban található, van valami ellenállhatatlan hívó parancs: az emberfölségeket, munkaerőket, vállalkozókat magához vonzza. Az ilyen természetellenes tilalmakért nemcsak az a társadalom lakol, amelyet sújt, hanem az is, amelyik elzárkózik. A munkaerők nagyobb konkurrenciája a munkapiacot nyilván lerontja abban az országban, ahonnan akadna bőven kivándorló. A más okokból is esetleg táplálkozó munkanélküliséget mihamar és krónikusan követi a bérszínvonal hanyatlása. Az elzárkózó ország munkabérei ezzel szemben a régi szinten maradnak, avagy átmenetileg javulnak. De a természet adományainak tényében rejlő *oeconomicus imperativus* törvényét büntetlenül nem lehet megsérteni. Ha a munkás keresetében és az életszínvonalban az eltérés növekszik, akkor a magas munkabéreket mesterséges szinten őrző állam egyre *nehezebben adhatja el* a maga termelte feleslegeket, mert termékeinek áresését a magas munkabár tétele gátolja, viszont még kevésbé tudja megvenni tőle az egyre nyomasztóbb bérvizonyokkal küzködő, *gyengülő vásárlóerejű* és a munkaerők megtorlódásának bajait megérző ország. Természetes, hogy ez azután az amerikai kivitel feltűnő össze-

zsugorodására vezetett. Amerika egyre kevesebb autót, gyapotot, kokszt és olajat ad el Európának s kivált a szegényebb, bevándorlási tilalomsújtotta országoknak. Kivitele egyre inkább áttolódik a kivitel szempontjából kevésbé természetes irányt jelentő többi amerikai ország felé. Azonban e közben a legnagyobb erőfeszítések ellenére is hatalmas összegeket fizet *saját munkanélküliéinek* segélyezésére.¹ A lakosságnak viszonylag sehol oly nagy aránya nem jut a munkanélküliekre, mint a természeti adottságokban végtelenül gazdag, de a sok tekintetben monopolisztikus helyzetével visszaélő U. S. A.-ban. Magas bért tartani, munkaerőt be nem engedni és emellett bőségesen exportálni is: ez a hármas csoda még Amerikának sem sikerülhet. Igen, a hatalmas munkanélküliségekkel sikerül az életszínvonalkülönbséget őrizni. Igen, ott 25 millió személyautó szalad, minden öt emberre jutva egy, tízszer-ötvenszer annyi, mint Európában általában. De egészséges-e, megérdemelt-e ez a nagy, szakadékszerű különbség? Nem volna-e minden sokkal inkább rendben, hogyha 10—15 millióval többet adott volna el Amerika Európának (amikor is még mindig négy-ötöszer annyi lenne a bizonyos jólét jegyű tekintett járművek aránya ott, mint Európában)?! Ez jelentett volna igazi prosperitást, állandó, egészséges anyagcserét Európa és Amerika közt. Nem a maihoz hasonló vértelen forgalom, amelyet időnként jelentősen nehezítenek is (behozatali engedély, felárrendszer stb.). Kiegyenlítettebb bér- és jövedelmi viszonyok kérdése lett volna az egész, amit a bevándorlási törvény gyökeresen és szervesen meghiúsított. Hogy miképpen lehet egocentrikus intézkedéssel a természetes gazdasági kapcsolatokat és a nemzetközi szociális egyensúlyt széles térben megbontani, arra keresve sem lehet jobb példát találni, mint az amerikai bevándorlási törvényt. Az autarkias törekvésekben ez legalábbis annyira vétkes, mint az áruk forgalmának a korlátozása, a

¹ V. ö. vitéz Surányi-Unger Tivadar i. m. 6. 1. «Kivételesen magas munkanélküliségről van szó, amely egymagában sokkal nagyobb, mint a földkerekség összes többi országának statisztikailag nyilvántartott munkanélkülisége.» 1930/40. évre... 2 milliárd dollár jut a munkanélküliek segélyezésére. i. m. 8. 1. — (A hivatalos kurzus alapulvételel is ez az összeg kb. 6-szorosa a magyar állam egész költségvetésének.)

vámfalak egekbe építése. Utóbbi inkább csak hatékony eszköze az autarkiának, míg a munkaerők természetes áramlási útjának az elvágása egyenesen oka lehet annak, hogy kényszer-autarkikiák létesüljenek.

5. Az *életter* mesterséges és még az előbbi pontban említett-nél is ellenszenvesebb *elvonásáért* egyébként nekünk nem kell oly messze vándorolnunk. Szomszédaink megmutatták, hogy hogyan lehet az emberfölösleg *érzetét* és *látszatát* keltetni és hogy lehet miazmás-zsúfolttá tenni a levegőt. Középeurópa kórokozói közt nem az utolsó hely illeti azokat az államokat s mindenekelőtt Romániát, amelyek a tervszerű nemzetietlenítés kimeríthetetlennek látszó kelléktárával tették keserűvé a jogaruk alá kerülő magyarok és az egész 12—13 milliónyi, történelmi hivatástudattal nem alap nélkül telített magyarság életét. E spirituálisnak, de legalábbis felettebb érzelminek látszó okmegállapítás mögött kézzelfogható és köztudott realitások állanak. Ha egy állam a közfunkcionáriusok tízezreit máról holnapra kiteszi az utcára, sőt kényszerrel eltávolítja az országból a fizetésbeli, illetőleg nyugdíjterhek vállalásának kötelezettsége nélkül, akkor megszűkítette annak a másik államnak az életterét, amely emberies érzületből, de a szolgálati kötelezettségek nemesebb értelmezése alapján is gondoskodott e tisztviselők ellátásáról s ezzel a saját területén levő tisztviselő-succrescentia elhelyezkedési lehetőségeit rontotta. Emellett költségvetését kénytelenségből felduzzasztottá, produktív beruházásainak ütemét fékezte a voltaképen nem saját számlájára tartozó s irándó eltartandó tisztviselők tömege. Szűkítette ez a «hódító» állam az ottani magyarság életterét is, mert a magyar nép vezetésre hivatott rétegeinek elhelyezkedését gyökeresen és intézményesen meggátolta. A magyarság valóságos kiirtását célzó agrárreform, a birtokvétele agyafűrt tilalmi, az iskolaválasztás szabadságának korlátai, az ezzel kapcsolatos név- és nemzeti eredetelemzés, a vezető réteg kialakulását csirájában meggátolni hivatott «érettségi vizsgálatok»), a vállalatok nacionalizálása, a romanizálás legbrutálisabb kényszerreivel, az ortodox templomok közületi költségen való építése a színmagyar Udvarhely, Háromszék stb. megyék községeiben, az iskolák nyilvánossági jogának a megvonása, a vért

és ideget fogyasztó korrupció: mind ezernyi csatornán keresztül csökkentette a magyarság életterét s keltette az ottani magyarságban a feleslegesség érzetét. Ha nem tanulhatok ott, ahol szeretnék, ha nem helyezkedhetem el azon a pályán, amelyiken a legtöbbet teljesíthetem, ha nem vehetek földet, amikor pedig ahhoz értek, akkor felesleges vagyok. A «sok ember* téves képzete így is születhetik. Persze, bénította ez a sorsközösséget számos, személyes és egyéb vonatkozásokon keresztül érző csonkaországi magyarság erejét is. Izgalmak, forgalmi-kereskedelmi retorziók, magától értetődő revíziós mozgalmak, fegyverkezések indulhatnak el újtjukra az élettérszűkítés ezen bűnéből. E bajok terhét persze azután már az az állam is viselni kénytelen, amelyet a denacionalizálás egekbe kiáltó eszközei miatt a felelősség terhel. És így nagy területeken támad feszültség, az a látszat, hogy valóban túlsók az ember, pedig csak az emberiség kevés és túlsók az embertelenség.

6. Hogy a közgondolkodás átalakulása, ideálok összeomlása, az élet céljáról vallott felfogások zavarai, a pesszimizmus-optimizmus harcának sűrű váltakozása módosíthatja a *szubjektív életteret*; az életlehetőségek nagyságáról kialakuló közvéleményt, az alig szenved kétséget. Ha nem hiszek abban, hogy érdemes e földi életet megharcolni és nem bízom abban, hogy utódomnak legalább lesz itt annyi keresni valója, mint nekem, akkor ez mérsékelni fogja a vágyat az utód iránt, és már a 2-ik, 3-ik gyermek túlsoknak, «hívatlan vendég»-nek fog érződni az élet szűkösen terített asztalán. Ha az ideáloktól megfosztott ember az egyéni és kollektív kiábrándulások csúszdáján is összerázódva reá ún a «sub specie aeternitatis» szembenállás talán valójában meg sem kóstolt ízére és a matéria uralma alá kerül, akkor a «tárgyak szeretete» háttérbe szorítja a szeretet méltóbb tárgyát: a gyermek utáni vágyat és a szórakozás, a perzsa, az autó, az utazás, a luxus-eb szükségletté, a gyermek pedig luxussá válik, az emelkedést és a nyugodt életet zavaró olyan többletté, amit már nem bír meg a szükségletté avanszált luxus. Az ideáloktól fosztottság hallatlanul széleskörű (jóllehet a keresés és a nyugtalanság éppen nem kicsiny korunkban), s így a gyermek: a jövő ideája és értelme értelmét veszti. Ahol minden a ma, mit keres ott a holnap?! A gyermeket

sokalló közvélemény és közérzület ennek a kornak talán legnagyobb betegsége vagy — mondjuk — kórtünete. Ha azután történetesen az állam az adórendszerével, a vállalat vezetője a munkaszerződés hatalmával, a háziúr a lakó kiválasztásával, az örökösödési jog a kevésgyermekűség hiánytalan megjutalmazásával is segítségére siet a gyermekellenes neuraszténiának, akkor befejezett a körkép: a kevés gyermek is soknak tűnik, s a talmi értékekért folyó hajsza kiélezettnek, a versengés tűrhetetlennek. (Ezt akarják még fokozni a több-ember ideplántálásával?!) A luxus az ideálokban megszegényedő korszakok tűnékeny kábítószere. Ezért — mint az ópiumért — minden árat megadnak. Hiszen mivel takarjuk az ürességet?! Érte fel lehet áldozni a szoliditást, a családi tisztességet és a jövő magvát: a gyermeket is.

Íme, ismét egy forrás, amely mellett megállva eltűnődhetünk azon, hogy a népességgel való telítettség *érzése* mennyire szubjektív valami, s mennyire nem szabad hitelt adnunk a gyermekszámot sokalló közvélemény sugallatainak, értve ezalatt t. i. a köz azon nem kicsinylendő részének a véleményét, amelynek pl. oly mély pillantású és nemes humanitású író is szószólójává szegődik, mint amilyen *Zilahy Lajos*, aki a Stúdió hanglemezén megörökített nyilatkozatában a túlnépesedést jelölte meg a bajok bajának, s a mostani háború után kialakuló új világtól főleg a születési arány anarchiájának a szabályozását várja. Nem kételkedve abban, hogy a világnak vannak olyan tájai, ahol többen születnek talán, semmint kellene, felettebb nyomatókosan hangsúlyozzuk, hogy vannak viszont hatalmas területek, ahol sokkal kevesebb gyermek születik, semmint születhetnek. A mondottak után azonban nem szorul bizonyításra, hogy nagyon, de nagyon sokféle «anarchiát» kellene és lehetne megszüntetni előbb; olyanokat, amelyek nyilvánvalóbban kezünk ügyébe esnek.

* * *

Amit itt hat pontban felhoztunk — valójában csak hevenyészve és a bizonyító anyaggal való túlterhelést tudatosan kerülve —, az elég bizonyíték és indíték arra, hogy «képmutató, vedd ki előbb a gerendát a te szemedből, és akkor gondolj arra, hogy kivessed a szálkát a te atyádfiának a szeméből».

(Máté 7, 5.) Képmutatás a túlnépesedést felelőssé tenni a közboldogtalanságért mindaddig, amíg mindent elkövetünk arra, hogy a népesség lehető rosszul érezze magát, tekintet nélkül arra, hogy adott helyen sok vagy kevés ember él.

Semmi kifogásunk nincs az ellen, hogyha a k k o r fogják megállapítani azt, hogy túlsok az emberi ha

1. A föld termelés színhelyének a közület érdekében álló kihasználása intézményesen biztosítódik és a nem-termelés szabadságában és a felelőtlenségben rejlő spekulatív elem kiküszöbölődik a jövedelemeloszlásnak organikusan ezzel járó javulásával, a meg nem szolgáltat jövedelemkülönbségek csökkenésével és a termelés hozadékára nehezedő adók egyidejű leszállításával karöltve.

2. Ha az anyagi termelésben részt nem vevő rétegek (bürokrácia és katonaság) súlya kellő mértékre szállítódik le.

3. Ha a vámtételek árudrágító és területi munkamegosztást gátló rendszerével fokozatosan szakítunk, vagy legalábbis egy generális államközi szerződéslánccal — mondjuk — a mai nap felére leszállítjuk a tételek nagyságát, a vásárlóerő hatalmas javulásának üdvére.

4. Ha a kartellizáló törekvések lelke mélyén rejtőző monopólium-elvnek gyökeresen és minden vonalon hadat üzenünk, kiküszöbölve haszonélvezőinek kis és kárvallottjainak nagy táborát.

5. Ha a vándorlási tilalmakat, amelyek a nemzetek közötti életszínvonalkülönbségeket kiélezzik és sokszor előidéznek, megszüntetjük.

6. Ha a természetes geográfiai egységek ismét államegységek integrálódnak, és az emberek érvényesülésének a nemzetiségi, faji hovatartozás nem lesz többé egyrészt feszültségeket és másrészt száz forrásból fakadó és vést jöslő formákban megnyilvánuló retorziókat kiváltó gátja.

7. Ha az eszmények rangsorának mai anarchiájában a hátrább kerül és hogyha a kézzelfogható, holt tárgyak szeretetének igája meglazul, a felelősség eszménye pedig meg erősödik.

Ismételjük, ha mindezek *után* is «sok lesz az ember», akkor készséggel járnám Canossa útját. Addig nem vallhatok mást,

mint azt, hogy «a vádlott ma csak bűnbak». Megengedjük, hogy a népesség száma nem oszlik el teljes harmóniában a területenkint különböző népességbefogadó kapacitással; de hogy ez így van és hogy a természetes kiegyenlítődés útjai mindinkább elakadnak, abban nagy részük van a felsorolt és a népesség zsúfoltságának *látszatát* megteremtő okoknak. A kontinenseket, sőt lehetőleg az egész földet — mint «életteret» — *egységben* kell szemlélnünk. A föld népsűrűsége felettébb egyenlőtlen, de — s ez a lényeges! — még az eltérő emberbefogadási képességhez *mérten is* nagyon egyenetlen. A felsorolt akadályok éppen ezeket az egyenlőtlenségeket konzerválják és fokozzák. Akaratlanul is. Természetesen ezzel együtt a telítettség *érzését* és az ütközésekre vezető kollektív elégtelenséget konzerválják. Persze, könnyebb azt mondani — s még megtenni is —, hogy *apasszuk* az emberek *számát*, semmint az emberek *helyét szaporítani*, az emberek tűrhetőbb együttélését biztosítani. Az előbbihez csak egy kis technika kell és sikerekkel kecsegtető propaganda; az utóbbihoz áldozatokra is hajlandó és hipokrizistólment, okos szeretet. Akik nem emberi képességekből, de helyzeti előnyökből származó életszínvonalkülönbségeket örök időkre konzerválni akarnak, akik a természetadta kincsekhez férést gátolják, akik a hypertrófiára hajló állami szervezetet az elzárkózás és a harc kimondott eszközének tekintik: azokat az élet nem fogja konzerválni, mert az ilyenek az élet ellenségei. Élés helyett vegetálni lehet, de nem szabad. A földet életteljesebbé és lakhatóbbá tenni szabad is és — a sok vonatkozásban való visszakanyarodás óriási nehézségeit le nem becsülve bár — lehet is!

Schneller Károly